

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

Черниш Роман Федорович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства,
Житомирський національний агроекологічний
університет, Україна, м. Житомир
e-mail: Roma007UA@ukr.net
ORCID 0000-0003-4176-7569

doi: 10.21564/2414–990x.135.83751
УДК 343.1+343.326 (477)

ЩОДО ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Проаналізовано окремі положення кримінально-процесуального законодавства в частині обрання запобіжних заходів до суб'єктів, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної та громадської безпеки. Окреслено напрямки діяльності щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою унеможливлення уникнення відповідальності за вищевказані види протиправних діянь.

Ключові слова: Кримінальний процесуальний кодекс України; запобіжний захід; тримання під вартою; тероризм; ДНР/ЛНР.

Черныш Р. Ф., кандидат юридических наук, доцент кафедры правоведения, Житомирский национальный агроэкологический университет, Украина, г. Житомир.
e-mail: Roma007UA@ukr.net ; ORCID ID 0000-0003-4176-7569

О путях совершенствования национального уголовного процессуального законодательства в сфере борьбы с терроризмом

Проанализированы отдельные положения уголовно-процессуального законодательства в части избрания мер к субъектам, которые обоснованно подозреваются в совершении преступлений против основ национальной и общественной безопасности. Очерчены направления деятельности по внесению изменений в Уголовный процессуальный кодекс Украины.

Ключевые слова: Уголовный процессуальный кодекс Украины; мера пресечения; содержание под стражей; терроризм; ДНР/ЛНР.

Вступ. Незважаючи на те, що вже понад два роки Україна перебуває у стані неоголошеної війни, на жаль, до цього часу норми національного законодавства (зокрема, кримінального та кримінально-процесуального) не зовсім відповідають реаліям сьогодення.

Зокрема, існують проблемні питання у правозастосовній сфері, пов'язані з недосконалістю окремих положень чинних нормативно-правових актів (у частині доведення фактів участі осіб в антидержавницькій діяльності), несвоєчасне усунення яких призводить до нехтування основними засадами кримінального права (щодо невідворотності покарання за вчинення протиправного діяння, превенції попередження вчинення злочинів тощо) і може завдати шкоди національній безпеці в цілому.

Аналіз літературних даних і постановка задачі дослідження. З огляду на необхідність вдосконалення чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) деякі окреслені проблеми знайшли своє відображення у роботах багатьох вітчизняних науковців, зокрема Ю. М. Грошевого, М. А. Погорецького, М. М. Стецюка, В. Я. Тація, С. Л. Фальченка, С. Б. Фоміна та інших. Однак малорозробленим залишається питання необхідності внесення змін до КПК України та Кримінального кодексу України (далі – КК України) з врахуванням реалій сьогодення (ведення Російською Федерацією «гібридної війни» стосовно України [9], значна активізація осіб, причетних до терористичної діяльності, проблематичність (а то й неможливість) збирання доказової бази внаслідок відсутності контролю вищих органів державної влади за всією територією України тощо).

Метою статті є вироблення конструктивних пропозицій щодо пошуку шляхів зміни положень чинного КПК України з метою організації дієвої протидії країні-агресору, у тому числі й завдяки належному документуванню протиправних діянь осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні злочину, передбаченого ст. 258³ КК України «Створення терористичної групи чи терористичної організації», а також унеможливлення уникнення останніми кримінальної відповідальності.

Основна частина. Сьогодні більшість протиправних діянь, що вчиняються в інтересах псевдодержавницьких утворень «ДНР/ЛНР», кваліфікуються відповідно до положень ст. 258³ Кримінального кодексу України «Створення терористичної групи чи терористичної організації» [3]. Згідно з пунктом 7 ст. 2 розділу I Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини», ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України було доповнено ч. 5, яка передбачає, що запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114¹, 258-258³, 260, 261 Кримінального кодексу України [5].

З урахуванням вищевказаних змін ч.1 ст.183 КПК України передбачає, що тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177, крім випадків, передбачених ч. 5 ст. 176 цього Кодексу [4].

Але на практиці досить часто складається ситуація, за якої внаслідок тих чи інших обставин неможливо аргументувати необхідність застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної та громадської безпеки, у зв'язку з відсутністю належної доказової бази (складність документування правопорушень, які вчиняються на території, підконтрольній бойовикам; відсутність визнання «ДНР/ЛНР» на законодавчому рівні терористичними організаціями тощо).

За наявною інформацією, зокрема оприлюдненою у ході 7-го засідання постійно діючого науково-практичного семінару «Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення» (27 листопада 2015 р., м. Харків), вищевказані випадки непоодинокі [8]. Наприклад, суб'єкти кримінальної відповідальності, передбачені у розділах I «Злочини проти основ національної безпеки України» та IX «Злочини проти громадської безпеки», не завжди безпосередньо вчиняють злочини особисто, використовуючи зброю, беручи активну участь у бойових діях проти підрозділів ЗС України тощо. На практиці складається ситуація, коли затримується особа, що обіймає керівні (адміністративні) посади в псевдодержавницьких органах т. зв. «ДНР/ЛНР» тощо, однак внаслідок тих чи інших обставин щодо неї судом не обирається єдино можливий запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, і вона з метою уникнення кримінальної діяльності за свої протиправні дії безперешкодно виїздить на підконтрольну бойовикам територію України, тимчасово окуповану територію АР Крим чи до Російської Федерації.

Приміром, у межах здійснення досудового розслідування кримінального провадження було повідомлено про підозру у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258³ КК України, екс-начальнику Державної інспекції з питань захисту прав споживачів в Житомирській області Дацку Олександрю Олеговичу, який є активним прихильником терористичних організацій «ДНР/ЛНР» (обіймає посаду начальника Управління з захисту прав споживачів «ДонецькСтандарт-Метрологія» т. зв. «ДНР»). У той же день судом першої інстанції (Корольовський районний суд у м. Житомирі) було відмовлено у обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту стосовно вищевказаної особи. Слідчим було повторно направлено клопотання про обрання щодо Дацка О. О. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Вищевказаний суд переніс розгляд зазначеного клопотання на 30.11.2015 р. Однак судове засідання не відбулося через неявку підозрюваного (зник у невідомому напрямі; щодо нього судом прийнято рішення про примусовий привід) [1].

Аналогічною є ситуація із затриманням влітку 2015 р. однієї з керівників профспілок освітян Донеччини громадянки України Р., яка виїздила на терито-

рію України, що контролюється українською владою (м. Краматорськ), знімала кошти з рахунків профспілки і завозила їх на територію т. зв. «ДНР». Суд також відмовив у обранні стосовно зазначеної громадянки запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Як свідчить аналіз правозастосовної практики, одним із проблемних питань документування злочинної діяльності на сході України і наведення суду аргументів про необхідність застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є те, що до цього часу т. зв. «ДНР/ЛНР», незважаючи на спроби окремих територіальних громад та судових органів локально визнати їх терористичними організаціями, на загальнодержавному рівні такими не вважаються, хоча їм притаманні усі кваліфікуючі ознаки останніх. Зокрема, це стійке ієрархічне об'єднання, учасники якого на території України свідомо, цілеспрямовано займаються вчиненням терористичних актів, застосуванням насильства шляхом захоплення заручників, вбивств, тортур, залякуванням населення та органів влади, посягань на життя та здоров'я людей, захопленням адміністративних будівель органів державної влади і місцевого самоврядування та інших тяжких і особливо тяжких злочинів, що призводить до дестабілізації суспільно-політичної ситуації у державі. Основною метою діяльності вказаної терористичної організації є насильницька зміна та повалення конституційного ладу, захоплення державної влади в Україні, а також зміна меж території і державного кордону України шляхом створення незаконних державних утворень «ДНР/ЛНР». Ця терористична організація є стійкою, має чітку ієрархію та структуру [2].

За свідченням представників експертного середовища, окреслена парадоксальна ситуація насамперед обумовлена недосконалістю кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Адже тоді, коли розробляли чинний КПК України, науковці прописували його норми таким чином, щоб вони відповідали загальноприйнятим європейським стандартам. Однак з початком збройного протистояння на сході України («гібридної війни»), реальні події почали вимагати якісного його оновлення, яке б повною мірою відповідало вимогам сучасності.

Сучасний стан української правової доктрини і законодавства у сфері протидії злочинам проти основ національної безпеки вимагає додаткового розвитку існуючих та розроблення нових науково обґрунтованих норм і принципів для правового регулювання насамперед інституту юридичної відповідальності осіб, які здійснюють протиправну діяльність на шкоду загальнодержавним інтересам.

На нашу думку, з метою якісного підходу до розроблення засад протидії вищевказаним злочинам, а також для подолання наявних суперечностей у чинному законодавстві варто проаналізувати міжнародний досвід у досліджуваній сфері.

Вивчаючи історичну генезу становлення санкцій за злочинні діяння, передбачені ст. 258³ КК України («Створення терористичної групи або терористичної організації»), та положення законодавства інших країн у частині встановлення

відповідальності за створення та діяльність терористичної групи або терористичної організації, можна дійти до висновку, що у багатьох європейських країнах за ці діяння передбачено вищу міру покарання з урахуванням особливостей кримінального законодавства (довічне позбавлення волі або страта).

Обрання такого виду покарання в усьому світі аргументується надзвичайно великим ступенем суспільної небезпечності «терористичних злочинів», оскільки вони спричиняють шкоду чи несуть загрозу такого спричинення як значній кількості громадян, так і національній безпеці в цілому.

Окремі політичні та громадські діячі країн Європейського Союзу, в яких людина, її права та свободи є дійсно найбільшою соціальною цінністю, виступали з різноманітними пропозиціями (інколи явно антидемократичними) щодо імплементації до законодавства варіантів ідентифікації осіб, причетних до терористичної діяльності чи навіть таких, які ймовірно можуть брати у ній участь.

Після терактів у Парижі екс-президент Франції Ніколя Саркозі в ефірі головного французького телеканалу TF-1 висловив пропозицію надягати на радикальних ісламістів спеціальні електронні браслети, щоб контролювати потенційних злочинців і уникнути нових терактів (на сьогодні спецслужбами Франції до списку осіб, що становлять загрозу безпеці країни, вже внесено близько 20 тис. осіб) тощо [6].

У США на даний час функціонує майже «нульова» толерантність до терористів. Після протиправних діянь, учинених 11 вересня 2001р., спеціальні служби країни отримали карт-бланш на практично будь-які дії, які могли б допомогти в запобіганні терактам, а законодавство у зазначеній сфері є одним із найжорсткіших у світі.

Діяльність спецслужб було переорієнтовано на виявлення груп терористів через відстеження їх активності в мережі Інтернет – у т.ч. перевірку електронної пошти підозрюваних у причетності до терористичної діяльності (аналогічна процедура відбувається і в Україні; починаючи з 2014 р. значно активізувалася діяльність щодо розбудови підрозділів, які здійснюють моніторинг Інтернет-мережі, в органах МВС та СБ України). При цьому, в США з'явилася можливість при наявності надзвичайних обставин вести розшук підозрюваних без судового ордеру, лише з санкції прокуратури.

Аналогічним шляхом пішло й законодавство Великобританії. Так, восени 2001р. у відповідь на терористичну атаку на США парламентом було прийнято «Акт про безпеку, злочини і антитерор», в якому було значно розширено права правоохоронців, зокрема на арешт без санкції суду і депортацію іноземців. Низка інших нормативно-правових актів також значно розширила повноваження поліції та інших правоохоронних органів. Зокрема, у 2000 р. затримувати підозрюваних без висування звинувачення можна було лише на дві доби, у 2003 р. – вже на 14, а у 2006 р. – на 28.

Висновки. З огляду на міжнародний досвід у сфері протидії тероризму можна стверджувати, що ситуація, за якої до особи, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні однієї з найтяжчої категорії злочинів – проти основ наці-

ональної та громадської безпеки – складно застосувати запобіжний захід, є неприйнятною. Адже слідчому та прокурору досить проблематично у рамках проведення досудового розслідування зібрати, зважаючи на об'єктивні обставини (вчинення злочину на тимчасово окупованих територіях України), достатню кількість матеріалів (доказів), якими можливо аргументувати необхідність застосувати до підозрюваного такого виняткового запобіжного заходу, як тримання під вартою.

Крім того, з метою усунення передумов до уникнення особами, причетними до вчинення злочинів проти основ національної безпеки, кримінальної відповідальності внаслідок надмірної демократизації національного кримінального та кримінального процесуального законодавства, враховуючи міжнародний досвід у вказаній сфері, вважаємо за доцільне внести зміни до чинного КПК України, якими передбачити можливість застосування до особи, яка підозрюється у вчиненні таких категорій протиправних діянь, всього комплексу запобіжних заходів, закріплених у ч. 1 ст. 176 КПК України за умови, якщо з об'єктивних причин на момент оголошення підозри неможливо зібрати достатню кількість вагомих доказів для обґрунтування в суді обрання до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (слідчий, за погодженням з прокурором, виступатиме з клопотанням перед судом про застосування до підозрюваного іншого запобіжного заходу, передбаченого у ст. 176 КПК України).

Іншим напрямком вирішення окресленого проблемного питання може слугувати спрощення на законодавчому рівні механізму застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до осіб, які підозрюються у скоєнні злочину, передбаченого ст. 258³ Кримінального кодексу України «Створення терористичної групи чи терористичної організації», лише за наявності у слідчого чи прокурора обґрунтованої підозри.

Список літератури:

1. В Житомирі апеляційний суд освободив пособника терористів на поруки [Електронний ресурс] // Журнал Житомира. 29.11.2015. – Режим доступу : <http://zhzh.info/news/2015-11-29-26061>.
2. Вирок Полтавського районного суду Полтавської області у справі № 545/3028/15-к від 23.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/u-spravi-pro-sprigjannja-dijalnosti-teroristichnoyi-organizac-doc255476.html>.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90-91.
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07.10.2014 р. № 1689-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 46. – Ст. 2046.
6. Саркози виступив против «юридических тонкостей» в борьбе против терроризма / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bfm.ru/news/333307>.
7. Черниш Р. Ф. Протидія зловживанням з боку вимушених переселенців в ході отримання соціальних виплат [Електронний ресурс] / Р. Ф. Черниш // Порівняльно-аналітичне право:

електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Режим доступу : http://pap.in.ua/2_2016/27.pdf.

8. Черниш Р. Ф. Щодо необхідності правової регламентації процедури внесення подання про усунення причини та умов, які сприяли вчиненню злочину / Р. Ф. Черниш // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матер. постійно діючого наук.-практ. семінару, 27 лист. 2015 р. / редкол. : С. Є. Кучерина (голов. ред.), В. В. Федосєєв (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2015. – Вип. № 7. – С. 158–160.

9. Черниш Р. Ф. Щодо окремих аспектів протидії інформаційному тероризму в сучасних умовах / Р. Ф. Черниш, І. М. Осауленко // Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (30 вересня 2016 р.). – Київ : Національна академія прокуратури України, 2016.

References:

1. V Zhitomire apelljacionnyj sud osvobodil posobnika terroristov na poruki [In the Zhytomyr Court of Appeal dismissed an accomplice of terrorists on bail]. Retrieved from: <http://zhzh.info/news/2015-11-29-26061> [in Russian].

2. Vyrook Poltav'skoho rajonnoho sudu Poltav's'koi oblasti u spravi № 545.3028.15-k vid 23.12.2015 r. [Sentence Poltava region Poltava district court on the case number 545/3028/15-k of 23.12.2015 p.]. – Retrieved from: <http://document.ua/u-spravi-pro-sprijjanna-dijalnosti-terroristichnoyi-organizac-doc255476.html> [in Ukrainian].

3. Kryminal'nyj kodeks Ukrainy [The Criminal Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*. 2001. № 25-26. 131 [in Ukrainian].

4. Kryminal'nyj protsesual'nyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651-VI [The Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine on April 13, 2012 r. 4651 number-VI]. *Holos Ukrainy – Voice of Ukraine*. 2012. № 90-91 [in Ukrainian].

5. Pro vnesennia zmin do Kryminal'noho ta Kryminal'noho protsesual'noho kodeksiv Ukrainy schodo nevidvorotnosti pokarannia za okremi zlochyny proty osnov natsional'noi bezpeky, bromads'koi bezpeky ta koruptsijni zlochyny: Zakon Ukrainy vid 07.10.2014 № 1689-VII [On amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine regarding the inevitability of punishment for certain crimes against national security, public safety and corruption crimes: Law of Ukraine of 10.07.2014, № 1689-VII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy- Supreme Council of Ukraine*, 2014, № 46, 2046 [in Ukrainian].

6. Sarkozy vystupyl protyv «iurydycheskykh tonkostej» v bor'be protyv terroryzma. [Sarkozy opposed the «legal technicalities» in the fight against terrorism]. Retrieved from: <https://www.bfm.ru/news/333307> [in Russian].

7. Chernysh, R.F. (2016). Protydiia zlozvhyvanniam z boku vymushenykh pereselentsiv v khodi otrymannia sotsial'nykh vyplat [Combating abuse of the internally displaced persons in the receiving social benefits]. Comparative Analytical right – Electronic scientific specialized edition of the Law Faculty SHEE «Uzhhorod National University» *Porivnial'no-analitychne pravo – elektronne naukovе fakhove vydannia iurydychnoho fakul'tetu DVNZ «Uzhhorods'kij natsional'nyj universytet»* Retrieved from: http://pap.in.ua/2_2016/27.pdf [in Ukrainian].

8. Chernysh, R.F. (2015). Schodo neobkhdnosti pravovoi rehlamentatsii protsedury vnesennia podannia pro usunennia prychny ta umov, iaki spriyali vchynenniu zlochynu [Regarding the need for legal regulation of procedure of introducing the idea of eliminating the causes and conditions that contributed to the commission of the crime]. Pre-trial investigation: current problems and solutions: materials nauk. permanent and practical. workshop *Dosudove rozsliduvannia: aktual'ni problemy ta shliakhy ikh vyrishennia: materialy postijno diuuchoho nauk.-prakt. seminaru, 27 lyst. 2015 redkol.: S.Ye. Kucheryna (holov. red.), V.V. Fiedosieiev (zast. holov. red.) ta in. Kharkiv: Pravo, 2015. Issue 7, 158–160* [in Ukrainian].

9. Chernysh, R.F., Osaulenko, I.M. (2016). Schodo okremykh aspektiv protydii informatsijnomu terroryzmu v suchasnykh umovakh [Regarding certain aspects of counter terrorism information in

modern conditions]. Combating terrorism: international experience and its relevance to Ukraine: materials of international scientific conference (30 September 2016) *Protydiia terorystychnij diial'nosti: mizhnarodnyj dosvid i joho aktual'nist' dlia Ukrainy: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (30 veresnia 2016 roku)*. Kiev: Natsional'na akademiia prokuratury Ukrainy, 2016, 367 [in Ukrainian].

Chernysh R. F., Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of Law Zhytomyr National Agroecological University, Ukraine, Zhytomyr.

e-mail: Roma007UA@ukr.net ; ORCID 0000-0003-4176-7569

On ways of improving national criminal procedure law in the fight against terrorism

The article analyzes certain provisions of the criminal procedure law regarding preventive measures to the subjects, reasonably suspected of committing crimes against national security and public safety. The study concludes that the situation in which the person is reasonably suspected of having committed one of the worst category of crimes – against national security and public safety, it is difficult to apply the preventive measure is unacceptable. After investigators and prosecutors is problematic as part of the pre-trial investigation to collect, given the objective circumstances (commission of an offense in the temporarily occupied territories of Ukraine) a sufficient amount of material (evidence) that might argue the need to apply suspect this exclusive preventive measures as detention custody. In order to eliminate preconditions to avoid persons involved in the commission of crimes against national security, criminal liability due to excessive democratization of national criminal and criminal procedural law, we consider it appropriate to amend the Criminal Procedure Code of Ukraine, which provide for the applicability of the person suspected of committing illegal acts above categories, all precautions set forth in Code of Ukraine provided the objective reasons at the time of announcement of suspicion cannot collect enough hard evidence to substantiate in court to elect a preventive measure in the form of detention (investigator in agreement with the prosecutor will act on petition the court to apply to suspect another preventive measure provided for in art. 176 Criminal Procedure Code of Ukraine).

Another area outlined solving problematic issues can serve to simplify the legislative mechanism of a preventive measure in the form of detention for this category of offenders.

Keywords: Criminal Procedural Code of Ukraine; the preventive measure of detention; terrorism; DNR/LNR.

Надійшла до редколегії 18.11.2016 р.